

צדק חברתי

צדקה או צדק?

מצוות הצדקה היא אחת מאבני היסוד של היהדות. אחד משלושה עמודים שעליהם עומד העולם – "על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים"^א. בתלמוד הירושלמי היא מכונה בשם "מצווה" סתם, בלא לפרש באיזו מצווה הדברים אמורים, מה שמלמד שהצדקה נחשבה לדרך המלך, לאמצעי הנפוץ והמתבקש ביותר לקיום רצון ה'. ההיסטוריה היהודית לאורך שנות הגלות הוכיחה היטב את דבקתם של ישראל בצדקה, כאשר דווקא בזמנים הקשים ביותר הייתה ערבות הדדית מופלאה, שבה חלקו אנשים את פרוסת לחמם האחרונה עם אדם שלדעתם נזקק לה יותר. גם כיום, מדינת ישראל היא מדינת רווחה, קרי: מדינה שבה איסוף משאבי ציבור והקצאתם לטובת שכבות נזקקות מעוגן בחוק.

התורה עוסקת במצוות הצדקה בכמה הזדמנויות, ובתוכן בפרשתנו. אמנם, הדגשים משתנים מהכא להתם, ושינויים אלו אומרים דרשני.

בכלליות, אם נתבונן בנאמר אודות הצדקה בפרשת בהר, נוכל לראות כיצד התורה רגישה לסבלו של הנזקק: "כי ימוך אחיך עמך"^ב. שלוש פעמים חוזרת התורה על הציווי העוסק במך, מי שירד מנכסיו, ומציעה פתרונות שונים שיקלו עליו את סבלו. הגישה העקרונית היא: "והחזקת בו"^ג. עליך להחזיקו, למנוע את נפילתו, לסייע לו בעת צרתו.

מנגד, בפרשתנו מצוות הצדקה אינה מתמקדת בצרתו של העני, כי אם בהתנהגות המצופה מאיש יהודי. התורה אינה מתחילה בהצגת מקרה קשה של אדם שירד מנכסיו ונמצא בקשיים, אלא ניגשת היישר אל בעל הנכסים ומצווה עליו כמה וכמה ציוויים:

מקץ שבע שנים תעשה שמטה. וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה לה'. את הנכרי תגש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך. אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכך ה' בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה לרשתה... כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך

^א אבות א: ב.

^ב ויקרא כה כה.

^ג שם כה לה.

האביון. כי פתח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו. השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיק האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא. נתון נתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו... כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוה לאמר פתח תפתח את ירך לאחיק לעניך ולאבינך בארצך.

בוודאי שגם פסוקים אלו משקפים היטב את מצוקתו של העני, אך ניכרת בהם גם מגמה מודגשת של חינוך הנותן. עוד לפני שידועה לנו מצוקה מסוימת מוטלת עלינו החובה להישמר מפני רוע עין ורוע לב, לפתוח את הלב ולא לאמצו, לפתוח את היד ולא לקפוז אותה.

אם נחدد את ההבחנה, נמצא שיש כאן שתי מגמות שונות: פרשת בהר מתייחסת לעוני כאל מציאות שלילית אקראית, ומטילה עלינו את האחריות לפתרונה. פרשתנו, לעומת זאת, מתייחסת לעוני כאל מציאות קבועה, חלק בלתי נפרד מדרכו של עולם, ומספרת לנו מהו תפקידנו לנוכח מציאות זו. אין ספק שהתביעה האחרונה קשה יותר, גם לביצוע וגם להבנה. הקושי מתחדד לנוכח דברי חז"ל על הפסוק "פתח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו":

תנו רבנן: "די מחסרו" – אתה מצווה עליו לפרנסו, ואי אתה מצווה עליו לעשרו; "אשר יחסר לו" – אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. אמרו עליו על הלל הזקן, שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו; פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו, ורץ לפניו שלושה מילין.⁷

נימת הדברים מזכירה את הקריאות ששמענו בשנים האחרונות במחאות הצדק החברתי למיניהן, שבהן עמדו אנשים ותבעו כסף וזכויות לא בצדקה – אלא בצדק. "מגיע לי".

האם אכן כך היא דרכה של תורה?

אם התורה מטילה עלינו להיות רגישים למצוקתו של החלש ולתמוך בו על פי יכולתנו, ניחא. אך במה זכותו של מי שאתרע מזלו ונקלע לקושי כלכלי לשאוב מאתנו את חלבנו ודמנו, וכל זאת עבור "סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו"? האם התורה מקדשת את העוני? נדמה שתפיסה מעין זו מאתגרת גם את ההוגים הסוציאליים ביותר.

⁷ כתובות סז, ב.

אל תסג גבול עולם

אם כן, שתי מגמות במצוות הצדקה. בניסוח חופשי נוכל לכנות אותן "מגמת הנותן" ו"מגמת המקבל". מגמת המקבל תולה את הצדקה במצוקתו של המקבל, בעוד מגמת הנותן תולה אותו בחובתו המוסרית של הנותן. מגמת המקבל, לכאורה, מציגה השקפה שאינה רואה בעוני מציאות אידיאלית. המצוקה קיימת, אך הרצון הוא לפתור אותה: לצמצם את שיעור העוני העולמי ואף למגרו כליל. מנגד, נדמה שמגמת הנותן מציגה השקפה שונה, ולפיה העוני אינו מקרי או זמני. הפערים הכלכליים הם חלק מסדר העולם, ומצוות הצדקה לסוגיה השונים – ואפילו עד כדי "סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו" – נועדה לספק דרך להתמודדות עם.

העובדה שהתורה עצמה מציגה השקפה מורכבת בעניינה של צדקה, מלמדת על המורכבות המובנית בשאלת העוני בעולם ובהבנת חובתנו כלפי העניים. האמת ניתנת להיאמר שמורכבות זו היא בבסיס העניין: קשה לנו להבין מדוע יש עוני בעולם, ואם הקב"ה מצווה עלינו לסייע לעניים – מדוע לא יבוא הוא עצמו ויפרנסם. חז"ל שמים דברים אלו בפיו של טורנוסרופוס הרשע:

תניא: היה רבי מאיר אומר, יש לו לבעל הדין להשיבך ולומר לך: אם אלקיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסן? אמור לו: כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם. וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא: אם אלקיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם? אמר לו: כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם.^ה

בדברים קצרים אלו, שבע מילים בלבד, טמונה התשובה לשאלה פילוסופית מוסרית שמסעירה את העולם אלפי שנים. אולם מה משמעותן של המילים הסתומות? איזו השקפת עולם מסתתרת מאחוריהן? האם צדקה בלבד ראויה להיות סגולה לאדם להינצל מדינה של גיהנם? האם אין שבח זה ראוי להיאמר על כל תרי"ג מצוות?

ביאור רחב ועמוק למילים אלו מציע מרן הרב זצ"ל, המתייחס לשתי משניות מוקשות במסכת פאה:

מי שאינו מניח את העניים ללקוט, או שהוא מניח את אחד ואחד לא, או שהוא מסייע את אחד מהן – הרי זה גוזל את העניים. על זה נאמר: "אל תסג גבול עולים".^ו

^ה בבא־בֵּתֵרָא י, א.

^ו ראה משלי כב כח.

^ז פאה ה: ו.

המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר – הרי זה גוזל את העניים. על זה נאמר: "אל תסג גבול עולים".^ח

שני פרקים, שתי משניות, אחת עוסקת בפאה הניתנת בשדה התבואה והאחרת בפרט ("הנושר בשעת הבצירה"^ח) הניתן בכרם – אולם הדין הנאמר בהן זהה. כאן וכאן אוסרת המשנה על בעל השדה/הכרם להתערב בתהליך חלוקת מתנות העניים, ואף קובעת שאם עשה כן – הרי הוא גוזל את העניים. כאסמכתא מצוטט הפסוק ממשלי בשינוי לשון: במקום הניסוח המקורי – "אל תסג גבול עולם", נאמר "אל תסג גבול עולים". פירש רבי עובדיה מברטנורא:

"גבול עולים" – אית דמפרשי: אלו עולי מצרים, שלא תשנה האזהרות שבתורה שניתנה ליוצאי מצרים; ואית דמפרשי: עולים אלו בני אדם שירדו מנכסיהם, וקרי להו עולים לשון כבוד, כדרך שקורין לעיוור סגי נהור.^א

יש לשאול על כך שתי שאלות:

ראשית, אי אפשר לגזול אלא את מה שהוא קניינו של הנגזל, והרי הפאה קודם חלוקתה והפרט קודם שנפל על הארץ עדיין לא באו לרשות העניים.

שנית, מדוע מצאה המשנה לנכון לכפול דין זה גם בפאה וגם בפרט, למרות שלכאורה ניתן היה להקיש וללמוד מזה על זה?

אומר מרן הרב זצ"ל:^ט

התורה ציוותה דווקא לעזוב לפני העניים את הפאה, והם ילקטו כאדם המלקט מתוך שדהו. להורות שהנתינה לעניים אינה בתור יתרון נדיבות והכמרת רחמים מצד הנותן, כי אם הוא חוק ומשפט חיובי, וזה שקצבה להם תורה הוא ממש חלקם. הרעיון הצפון בזה הוא להוציא מלב בני אדם את הטעות לחשב שהעניות היא רק רע בעולם, ושאינו אלא חיסרון מוחלט שאין עמו טוב, באשר אין העניים פועלים מאומה לטובת החברה והם רק נהנים ממנה, ובאופן כזה אין להם שום משפט חיובי כי אם נדיבות יתרה. ומזה הרעיון יוכל גם כן לצאת משפט מעוקל של התנגדות אבירית לכלל דרך ה', שהוא דרך משפט וצדקה, ובכלל על זה נאמר: "לועג לרש חרף עשהו".^י כי הסובר שיש בבריאה חיסרון מוחלט, כבר הוא רחוק מהשגת דרכי השם יתברך העליונים איך שפועלו תמים הוא, ואין לך רעה

^ח שם ז: ג.

^ט עין אי"ה פאה, ב.

^י משלי יז ה.

בעולם שהוכנה כי אם שיצא ממנה תכלית טובה, וציור הרעה אינו מושקף כי אם על פי השקפה קצרה פרטית, אבל בכללות הזמן והמציאות הכל מצטרף לטובה.

אם היינו שואלים לדעתם של אנשים, באופן אקראי, מבלי לעיין בספרים: האם בעל הבית עושה חסד עם העניים כאשר הוא מניח להם ללקט את שאריות יבולו? סביר להניח שהתשובה הייתה חיובית. עידן הקומוניזם כבר חלף מן העולם המתוקן, ואין אנו נוטים להאשים את האדם העובד על כך שהצליח במעשיו וזכה ליבול בזעת אפיו. אם הוא נוהג טובת עין ביבולו, ומקדיש חלק ממנו לחלש ולנזקק – חסיד ייאמר לו. אם כך, האין זו זכותו המלאה להתערב בתהליך כראות עיניו, לסייע לפלוני ולעכב את אלמוני?

כך היינו אומרים גם אם היינו מפרשים את מצוות הצדקה מצדה של מגמת המקבל בלבד. אולם קיימת גם מגמת הנותן, כפי שראינו לעיל, ומרן הרב זצ"ל מבסס את הגיונותיה:

א. "לועג לרש חרף עשהו" – עצם קיומה של העניות בעולם רומז לנו על תכלית טובה שיוצאת ממנה.

ב. משמעותה של תכלית זו היא שהעניים אינם אוכלי חנם, וכי המתנות הניתנות להם הן בבחינת שכר על פעולתם לטובת החברה.

ג. מאחר והצדקה היא שכר, אין לבעל הבית זכות להתערב בה.

הדברים הולכים ומתבהרים ככל שהרב זצ"ל מוסיף ופורש את היריעה:

וכן הוא במידת העניות, ודאי כמה מידות טובות נמשכות ממנה, הטבת המידות האנושיות וריכוך קושי הלב, ועצם נטיית ההתנדבות וההשתתפות בצערו של חברו, והיציאה אל הפועל אהבת הטוב והחסד, שהן תכונות יקרות, שמכתירות את הנפש האנושית לעילוי יקר מאוד בהיותן מצורפות אל עטרת השכל וההשגה האמיתית, והם באות לצאת לפועל רק על ידי מציאות העניות. וכאלה טובות רבות בלתי ידועות לנו, עד שהעניים בעניותם הם גם כן נוטלים חלק בעבודה האנושית הכללית, להביאו לתכליתו המאושרת כמו כל העובדים כולם. על כן צריך שיהיה למתנתם צורה של משפט, כנוטל את שלו מדין, ולא צורה של חסד וחנינה.

והמופת היותר ברור [הוא] על הכרח מציאות העוני לשכלול התיקון הכללי, הוא מצד היותו מתמיד, נוהג הרבה. "גבול עולם". דבר נהוג באורך זמן בטבע האנושי אי אפשר שלא תהיה לו מטרה מהכוונה של ההשגחה העליונה... שאין במעשה ה' חיסרון, ומידת העניות והעוני יש לה תכלית במציאות שדווקא העניים משלימים אותה, והוא ניכר ביותר בהטבת המידות שגוררת הטבת המעשים כדי שניצל אנו בהם מדינה של גיהנם, על כן "אל תסג גבול עולם".

קשה שלא להתפעם לנוכח עומק התפיסה. שאלת העוני היא הבטן הרכה של ההגות האנושית. היא המקום הכואב, הרגיש, שככל שמנסים לרדת לחקרו כך הוא מוסיף להטריד את הנפש ולכרסם בשלוותה. שיטות רבות צמחו כתוצאה מן הניסיון להגדיר את סיבת העוני ולהציע לו פתרון אולטימטיבי, אולם נדמה שאף אחת מהן לא האירה אותו באור כזה.

העולם מתקיים באיזון מדויק, ויוצר כל המעשים הוא האדריכל המכתיב את שיעוריו הנכונים של איזון זה. טבע הטוב להיטיב, ורצון ה' שלא יחסר לאיש דבר. עם זאת, החיסרון עצמו – טוב הוא. אם היה בעולם שפע לכולם ולא היה חסר לאף אחד, הרבה מידות טובות לא היו יוצאות מן הכוח אל הפועל. החיסרון מרכז את הלב ומטהר אותו. לא רבים היו בוחרים לעצמם ברצונם החופשי גורל של עוני ומחסור, אולם אין ספק שאלו שנבחרו לכך נושאים בעל כורחם בתפקיד חשוב בעולם: "הטבת המידות האנושיות וריכוך קושי הלב, ועצם נטיית ההתנדבות וההשתתפות בצערו של חברו, והיציאה אל הפועל אהבת הטוב והחסד". מתוך כך, רואה מרן הרב זצ"ל את העניים לא כבטלנים או כטפילים אלא כמי שתרומתם לחברה הנה בעלת ערך עצום.

לאור דברים אלו, מתבהרת משמעות תשובתו של רבי עקיבא לטורנוסרופוס הרשע: "כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם". לא מדובר כאן על סגולת מצוות הצדקה לעמוד כנגד חטאיו של אדם ולהצילו מדין גיהנם, אלא על פעולתם הממשית של העניים לטובת הנפש האנושית הנותנת. העוני, בעצם קיומו, גורם להוציא מן הכוח אל הפועל מידות טובות ונעלות שלא היו באות לידי ביטוי אילולי מצוות הצדקה, ועל כן הוא מציל את העשיר הנותן מדינה של גיהנום. העניים הם ההתגלמות האנושית של העוני, ועל כך מגיע להם שכר בצדק, ולא בצדקה בלבד.

משכך, גם אם התבואה אינה קניינו הפרטי של עני זה או אחר קודם שזכה בה, אין בעל הבית רשאי להתערב בסדרי חלוקתה. התערבות כזו אינה הסגת גבול עולים בלבד (כפי שכתבו המפרשים: נגד הוראות התורה שניתנה לעולי מצרים, או נגד זכותם המוסרית של העניים, "עולים" בלשון סגיינהור), אלא גם הסגת גבולו של עולם, כדרך כתיבתו המקורית של הפסוק מובא במשנה. היא מבטאת חוסר הבנה במהותו של העוני וזלזול בהגיונם הפנימי של דרכי ה' בעולם.

בכך נענתה השאלה הראשונה: מדוע קובעת המשנה שבעל הבית גוזל את העניים כאשר הוא מתערב בחלוקת הפאה^א. אמנם השאלה השנייה עדיין במקומה עומדת: מדוע כפלה המשנה את הדין גם בפאת השדה וגם בפרט הכרם?
מבאר מרן הרב זצ"ל^ב:

לפי הדעת המוטעית שאין בעניות כי אם חלישות וחיסרון... גם אם יהמו לפעמים רחמי האיש על העני... לא יוכל להתרומם כל כך לכבד בלבו את העני, מאחר שאינו רואה בו כי אם מעמסה על הכלל בלא תועלת. ומזה בא גם כן הקימוץ בצדקה, שאם יתחייב מצד הכרח אי היכולת הטבעית לראות בגווע האדם, איש כצלמו, לעיניו, אבל על כל פנים דברים שהם באים רק להרחבה ודאי לא תישאהו רוחו ליתן לו בצדקה.

אמנם תורתנו הקדושה, שהיא תורת חסד, ציוותה לנו ליתן לעני "די מחסרו אשר יחסר לו", ופירשו חז"ל: "אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו", כשהורגל בכך בעת היה לאל ידו. והחויב בא מצד ההכרה על ערך הפעולה שבא אל הכלל מעוניו של זה, אם כן הוא עובד את הכלל בגורל חייו המרים וכמה ראוי לאמצו. על כן בהיותנו עסוקים לא בפאה של תבואה, דבר של הכרח חיי נפש, כי אם בגפן יין שבא רק לשמח לבב אנוש, אשר הרחוקים מצדקה יחליטו כי לא יאתה שמחה כי אם ל"עליזי גאווה"^ג "נטילי כסף"^ד. ובאמת ראויה היא מאוד שמחת הנפש לעניים ובפרט לישרים שבהם, בשימם אל לב את ערך פעולתם אל הכלל במצבם המר להם מאוד...

שיטתו העמוקה והכוללת של מרן הרב זצ"ל בעניין העוני שופכת אור גם על הדין המופלא של "די מחסרו אשר יחסר לו", שנדמה מתחילה כאבסורד. אכן, אם העוני אינו אלא חולשה והצדקה היא נדבת לב בלבד, אין כל מקום להורות לאדם להפריש מרכושו שרכש בזעת אפיו לטובת דברים שאין קיומו הגשמי של העני תלוי בהם. ייכבד העני ויצמצם את צרכיו לפת במלח ומים במשורה. אולם כאשר מבינים שהעוני הוא חלק בלתי נפרד ממארג החברה האנושית, ותרומתו אינה נופלת מזו של כל כוח יצרני אחר במשק הכלכלי, כי אז אין כל

^א אמנם לא בכל מתנות עניים קיים דין זה, ולמשל במעשר עני – טובת הנאה לבעלים, ויש לבעל הבית רשות להחליט לאיזה עני לתת, אך מכך שבחלק ממתנות עניים התורה לא נתנה רשות לבעל הבית להחליט למי לתת, בזה חניכה אותנו התורה שהעניות היא כורח בעולם והנותן אינו "עושה טובה" לעני.

^ב עין־אי"ה פאה, ג.

^ג ראה צפניה ג יא.

^ד ראה שם א יא.

אבסורד בדרישת התורה להסדיר לא את צרכיו הבסיסיים של העני בלבד – אלא את כל "מחסרו אשר יחסר לו". בגפן היין כמו בתבואה.

לסיכום: אכן, התורה רואה את הצדקה לא כעזרה לחלש בלבד, כשיטת מגמת המקבל, אלא כחובתו המוסרית של הנותן. לא נכון לומר שהיא מקדשת את העוני או מציגה אותו כאידיאל שיש לשאוף אליו, אך בהחלט נכון לומר שהיא רואה בו חלק חיובי ובלתי נפרד מהנהגת העולם. מתוך כך, התורה אינה מגדירה את הצדקה כמתנת חנם אלא כצדק, ואם תרצו – צדק חברתי. בכך מובן כיצד מוצאים אנו בעם ישראל אירגוני חסד כה רבים בממדים ארציים, כי הצדקה והחסד הנן מידות הנטועות באומה עוד מאבותיה מייסדיה, כמו שכתוב: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט"¹⁰.

"לא יהיה" או "לא יחדל"?

מתוך הצגת תפיסתו של מרן הרב זצ"ל עולה שאלה אחרת: אם העוני כה חיוני לאנושות, האם הוא עתיד להתקיים לנצח נצחים? אם נבקש להשיב על שאלה זו מתוך הפסוקים, נמצא עצמנו במבוכה. מתחילה אומרת התורה: "אפס כי לא יהיה בך אביון", אולם מיד לאחר מכן היא אומרת: "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ".

כאן הבן שואל: הכיצד? "לא יהיה" או "לא יחדל"? אם "לא יהיה", הרי שמצוות הצדקה איננה מצווה נצחית, אלא חיוב שניתן למלאו ולהסירו מעל סדר היום העולמי (בדומה למצוות אחרות, כגון כיבוש הארץ או מחיית עמלק). אם "לא יחדל", הרי שצדקה היא כהנחת תפילין או קביעת מזוזה – מחייבת תמיד ואינה עתידה להיבטל. אפילו בימות המשיח, כשנזכה להיגאל גאולת עולמים, יהיו עניים ותהיה צדקה.

הצעה לפתרון נמצאת כבר בדברי הספרי:

"אפס כי לא יהיה בך אביון", ולהלן הוא אומר: "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ". בזמן שאתם עושים רצונו של מקום – אביונים באחרים, וכשאינן אתם עושים רצונו של מקום – אביונים בכם.¹¹

אמנם מדברי הגמרא נראה שהשאלה לא הוכרעה. אגב דיון בשאלה האם נשק נחשב לתכשיט, כדעת רבי אליעזר, או לגנאי, כדעת חכמים, מובאים חילופי הדברים הבאים:

¹⁰ בראשית יח יט.

¹¹ ספרי, קיד (הובא ברש"י לדברים טו ד).

תניא, אמרו לו לרבי אליעזר: וכי מאחר דתכשיטין הן לו, מפני מה הן בטלין לימות המשיח? אמר להן: לפי שאינן צריכין, שנאמר: "לא ישא גוי אל גוי חרב" ... ופליגא דשמואל, דאמר שמואל: אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד גלויות בלבד, שנאמר: "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ".^י

מין הרב זצ"ל מציג משנה סדורה גם בשאלה זו:

מידת העניות צריכה להימצא בעולם לפי המספר המועיל רק לחבר את הבריות זה לזה בקישורי רחמים ואהבה, אבל לא במידה שיימצאו מרי נפש אשר יקוו לתשועה ואין. מקרב הארץ לא יחדל האביון – מפני שהארץ בכלל, העולם, צריכה היא למידה זו; אפס כי כך בייחוד לא יהיה אביון – מצב המיוחד של האומה לא יגרום תוצאה של עניות מיוחדת שהיא בכלל מידת פורענות, אבל כפי אותה המידה הדרושה לארץ, לעולם בכלל, לעורר את הכוח של נדיבת לב ושל חמלה טהורה על-ידי השפעתה, תימצא, והנה תמצא בכוח ולא בפועל.^י

אם כן, שני הכתובים באים כאחד. עניות כגורם חיובי, המעדין את הנפש האנושית ונוטע בה מידות יקרות, לא תחדל מקרב הארץ. לא מן העולם בכלל ואף לא מארץ ישראל בפרט. אולם עוני של פורענות, המייסר את הנפש ומדכדך אותה, לא יהיה כך. עם ישראל לא יזדקק לעניות שכזו, ודי יהיה לו באפשרות קיומה – בכוח ולא בפועל. אם ננסה לצייר לעצמנו עולם כזה בעיני רוחנו, נוכל לדמיין מדינת שפע הנהנית מפריחה כלכלית ובה בשעה מפעילה מדיניות רווחה המספקת את צורכי ענייה ביעילות וביד רחבה.

זו כוונת ההדגשה "בכוח ולא בפועל", כי לא יהיה עני שלא קיבל די מחסורו ולא יימצאו "מרי נפש אשר יקוו לתשועה ואין", אך יימצאו מעט עניים והרבה עושר שיגרום להוציא את המידות הטובות של הנותנים, והם ייתנו ביד רחבה, וממילא לא יהיה סבל וכאב באומה^י.

יהי רצון שנזכה במהרה לימים אלו, ושנדע להביאם קמעא קמעא דרך ביסוס כל הנהגת מדינתנו על אדני תפיסה זו, הרואה בעניים חברים שווי זכויות במשק, תורמים ונתרמים.

^י שבת סג, א.

^י עין-אי"ה שבת ו: מו.

^י ואולי זו כוונת רש"י בדבריו שהובאו לעיל: "בזמן שאתם עושים רצונו של מקום – אביונים באחרים", כלומר: לא יהיו אביונים שלא קיבלו די מחסורם באומה, אך באומות אחרות יהיו. וכשאין עושין רצונו של מקום ח"ו – אף בנו יהיו כאלה.